

Tarihi Çevre Koruma Bağlamında Kapadokya

Rabia Sevda DEMİRKOL*

Öz

Giriş ve Çalışmanın Amacı: Bu çalışmanın amacı tarihi çevrelerde yapılan müdahalelerde koruma ölçütlerinin kullanımının artmasına destek olmaktır. Dolayısıyla çalışma, bir yapının sadece strüktürel, malzemesel ya da dokusal olarak korunmasının yanında, tarihi ve geleneksel değerlerin, bu değerler doğrultusunda uygulanan yapım yöntemlerinin tümünün de göz önünde bulundurularak inşai varlığının korunması gerektiğine dikkat çekmektedir.

Kavramsal/Kuramsal Çerçeve: Kapadokya yerel niteliklere sahip bir bölgedir. Kültürel miras bağlamında bu bölge önemli bir potansiyel taşımaktadır. Bölgede bulunan ilk oluşumlar oyma yapılar olarak ortaya çıkarken ilerleyen dönemlerde ihtiyaca göre oyma yapılara yığma ekler yapılmış ve yarı oyma yapılar ortaya çıkmıştır. Zaman içerisinde yapıların bir bölümü terk edilip harabeye dönüşmüştür. Bir kısmı ise renove edilerek günümüzde tekrar kullanılmaya başlanmıştır.

Yöntem: Tarihi yapılarda korunacak değerler UNESCO ile birlikte Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda maddeler hâlinde belirtilmiştir. İlgili kurumların belirlemiş olduğu tarihi değer ölçütü, estetik değer ölçütü, süreklilik değer ölçütü, özgünlük değer ölçütü, teklik değer ölçütü, grup değer ölçütü, geleneksel değer ölçütü, anı değeri ölçütü, teknik değer ölçütü ve mitolojik değer ölçütü Kapadokya bölgesinde yer alan Elkep Evi, Taşkonaklar, Sinasos Kapıları, Cappadocia Palace Hotel, Peri Bacaları Inn Hotel, Fresco Cave Suites, Yunak Ev, Efsane Konağı, Peribacaları ve Oyma yapılar üzerinden incelenerek her bir değer birer örnekle desteklenmiştir. Seçilen örnekler daha eskiden konut olarak kullanılan, zamanla terk, aşınma, mübadele ve turizm gibi etkilerle korunması gerçekleştirilerek yeniden işlev kazandırılan

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 02.03.2021 **Kabul/Accepted:** 27.04.2021

* Öğr. Gör., İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul Gelişim Meslek Yüksekokulu, İç Mekan Tasarımı Programı, İstanbul, Türkiye. E-posta: rsdemirkol@gelisim.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-3524-1977>

yapılardır. İlgili yapıların örneklem olarak belirlenmesinin temel nedeni koruma değer ölçütlerine bağlı kalınması, hem turizm anlamında hem de bölgesel olarak tanınırlığının fazla olmasıdır.

Bulgular: Yapıyı kurtarmak adına yapılan herhangi bir basit düzenleme kimi zaman geriye dönülebilir nitelikte olurken, kimi zaman da özgün izlerin tamamen yok olmasına sebep olmaktadır. Teknoloji ve turizmin gelişmesiyle birlikte renove edilen yapılarda çeşitli değer kayıplarının gözlemlenmesiyle birlikte tarihi çevreyi bozan yapılar oluşmaktadır.

Sonuç: Sonuç olarak bu çalışma, kültürel devamlılığın sağlanması ve geçmişin gelecek kuşaklara taşınması noktasında önem arz etmek ile birlikte; bölgenin tarihini, kültürünü, gelenek ve göreneklerini gelecek kuşaklara aktarmada araştırmacılara ışık tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kapadokya, Kültürel Miras, Koruma, Değerler, KentSEL Kimlik

Cappadocia in the Context of Historical Environmental Protection

Abstract

The Purpose of the Study: The aim of this study is to support the increase in the use of protection criteria in interventions in historical environments. Thus, it draws attention to the fact that a building should not only be protected structurally, materially or texturally, but also the constructional property should be protected by taking into account all of the construction methods applied in line with these values of historical and traditional values.

Literature Review/Background: In terms of cultural heritage, Kapadokya has an important potential. While the first formations in the region emerged as carved structures, in the following periods, semi-carved structures were created by adding piles to the carved structures according to the need. Over time, some of the buildings were abandoned and turned into ruins. Some of them have been renovated and started to be used again today.

Method: In the study, historical value criterion, aesthetic value criterion, continuity value criterion, originality value criterion, uniqueness value measure, group value measure, traditional value measure, memory value measure, technical value criterion and mythological value criterion. Selected examples are structures that were used as residences in the past, and have been restored to function by protecting them with effects such as abandonment, erosion, exchange and tourism. The main reason for determining the relevant buildings as a sample is the adherence to conservation value criteria and their high recognition both in terms of tourism and regionally.

Results: Any simple arrangement made to save the building is sometimes reversible, and sometimes it causes the original traces to disappear completely. With the development of

technology and tourism, with the observation of various value losses in the renovated buildings, structures that spoil the historical environment are formed.

Conclusion: *As a result, this study sheds light on researchers in transferring the history, culture, traditions and customs of the region to future generations, as well as being important at the point of ensuring cultural continuity and carrying the past to future generations.*

Keywords: *Cappadocia, Cultural Heritage, Protection, Values, Urban Identity*

1. Giriş

Kültür varlıkları geçmişten kalan yaşam biçimlerinin devamı için bir kanıt niteliği taşımaktadırlar. Tarihi yapıların tümü koruma değer ölçütü taşımaları sebebiyle olumsuz her ne geçirmiş olurlarsa olsunlar korunması ve gelecek nesillere aktarılması tartışılmaz bir gerçektir.

Tarihi yapılar yaşanmışlıkları ile birlikte ait oldukları bölgelere çeşitli değerler kazandırarak kentsel kimlik açısından büyük önem taşımaktadırlar. Bu değerler ve kentsel tanınabilirlik bağlamında kazanmış oldukları kimlik ile toplumların geçmişlerinden referans olarak geleceklerine ışık tutmaktadırlar.

Tarihi çevre yok olduğunda bundan etkilenecek olan ilk önce toplumun yine kendisidir. Bu bağlamda tarihi çevrenin korunması, tarihin yüzyıllardır topluma ait olması dolayısıyla toplumların özü için büyük önem taşımaktadır. Bu önem büyük oranda ciddiyete sahip iken, gün geçtikçe yeni yaşam standartlarıyla birlikte tarihi çevre, tarihi yapılar ve toplumun anı değerleri tükenmeye ve yok olmaya başlamaktadır. Bu durum kültürel mirasın yok olması anlamına gelmektedir. Aynı zamanda, geçmişten kopuk ve kimliği belli olmayan bir toplum olarak yaşama devam edilmesi anlamını da taşımaktadır. Fakat dünyada artık bu durumun öneminin kavranmış olması dolayısıyla, söz konusu tarihi çevre ve kültürel mirasları korumak ve onları gelecek kuşaklara aktarabilmek adına önemli adımlar atılmaya başlanmıştır.

Koruma kavramı, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda da belirtildiği gibi tarihi miras sayılan inşai varlıkları muhafaza ederek, bakım ve onarımını gerçekleştirmek demektir. Kültür varlığını geçmişinden koparmayarak bugüne taşımak ve topluma yararlı kılmak, ilgili yapının yaşamda kendisine aktif bir yer edinmesi için

büyük önem taşımaktadır. Savaşlarda önemli oranda maddi ve manevi kayıplar gerçekleşmiştir. Bu sebeple bölgelerde ve yapılardaki kayıpları gidermek adına UNESCO kurulmuştur. Bu kuruluşun temel amacı ise koruma ilkelerini yasa hâline getirmektir. Dünya mirası kabul edilen kentsel ve arkeolojik sit alanları ya da kültürel miras kabul edilen tarihi yapıların ve tarihi çevrelerin tümü UNESCO'nun ve her ülkenin kendi koruma kanunlarında yer alan yasalar doğrultusunda o bölge ya da yapıya sınırlı müdahale edilerek korunması gerçekleştirilmektedir (Bakanlığı T. C., 2021). Bu çalışmada da hem UNESCO hem de Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda belirtilmiş olan koruma ölçütleri dikkate alınarak ilgili yapılar incelenmiştir. (Bakanlığı T. K., 2021)

Kapadokya yerel niteliklere sahip bir bölgedir. Kültürel miras bağlamında bu bölge önemli bir potansiyel taşımaktadır. Bölgede yapılar kullanıcıların ihtiyaçlarına göre yatayda ve dikeyde üreme şeması göstermiştir. Genelde ilk oluşumlar oyma yapılar olarak ortaya çıkarken ilerleyen dönemlerde ihtiyaca göre oyma yapılara yığma ekler yapılmış ve yarı oyma yapılar ortaya çıkmıştır. Zamanla gelişen refah seviyesiyle birlikte yığma yapılar da bölgede kendini göstermeye başlamıştır. Yapıların bir bölümü terk edilip harabeye dönüşmüştür. Bir kısmı ise renove edilerek günümüzde tekrar kullanılmaya başlanmıştır. Kapadokya Bölgesi ile ilgili birçok çalışma ve araştırma yapılmıştır. Bu çalışmalara birkaç örnek olarak, Kapadokya Kayalık Alanları ve Kaya Oyma Kiliselerinde Koruma Sorunları (Bilgili, Kapadokya Kayalık Alanları ve Kaya Oyma Kiliselerinde Koruma Sorunları, 2014), Mimarisi ile Bir Tarih "Kapadokya" (Eceoğlu, 2011), Kapadokya Bölgesi Nevşehir Yöresi Kültürel Varlıklarının Bozulmalarına Neden Olan Etmenler (Bilgili, 2018) verilebilmektedir. Yapılan çalışmalarda Kapadokya bölgesine, koruma sorunlarına ve uygulamalarına yer verilmiştir. Bu çalışmada koruma sorunları dışında tarihi değer ölçütlerine göre bölgenin ve örnek yapıların değerlendirmesi yapılmıştır. Bu bağlamda yapılan bu çalışma, bir yapının sadece strüktürel, malzemesel ya da dokusal olarak korunmasının yanında, tarihi ve geleneksel değerlerin bu değerler doğrultusunda uygulanan yapım yöntemlerinin tümünün de göz önünde bulundurulması inşai varlığın korunması gerektiğine dikkat çekmektedir. Bu sayede ilgili hususta araştırma yapacak olan araştırmacıların konuya ilişkin farklı bir bakış açısı kazanmasını sağlayacaktır.

2. Kapadokya Bölgesi

Kapadokya'nın yerleşim tarihi hakkında çeşitli kaynaklarda birçok bilgi yer almaktadır. Bütün bu kaynaklardan edinilen bilgilere göre bölgenin yerleşim tarihi M.Ö 5000–6000 arasındadır. Thierry'e göre Kapadokya, birçok otonom küçük toplulukların yerleşme bölgesi idi. Hitit Krallığı'nın yıkılmasından sonra sırasıyla birçok medeniyetin yönetiminde kalan bölge, daha sonra Pers egemenliğine geçerek Kapadokya Krallığı adı altında kurulmuştur.

Kapadokya Bölgesi'nde geçmişte birçok medeniyet yaşamış ve bölgede bütün medeniyetlerin ardında bırakmış olduğu önemli eserler bir öncekinden farklılık göstermiştir. Tüm uygarlıkların gelenekselliği veya sanatta ortaya koyduğu eserler bir öncekinden farklı bir oluşum ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Akurgal'a göre:

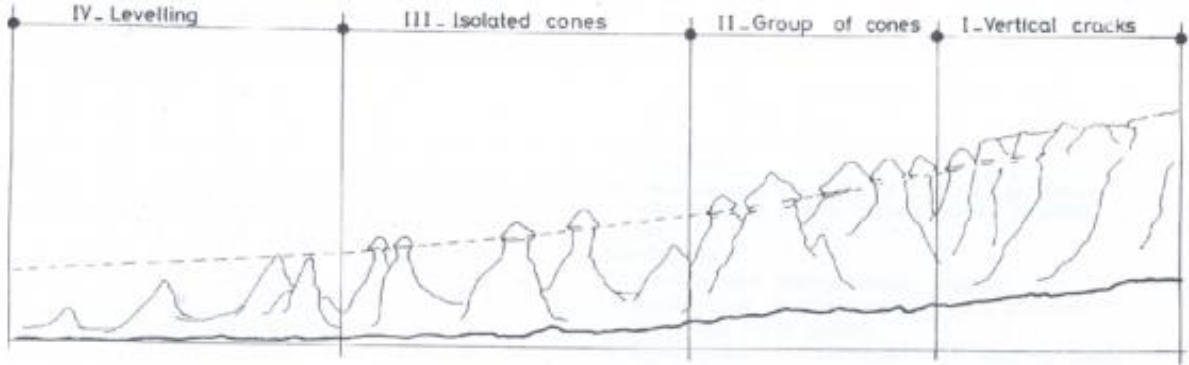
"M.Ö 600'e tarihlenen Çatalhöyük, Kapadokya'nın güneydoğusunda, M.Ö 4000'e tarihlenen Kültepe Höyüğü ise kuzeydoğusunda yer alır. Din, töre, mitoloji ve sanat bakımından önemli bir kültür mirası bırakan Hattiler, M.Ö 2500-2000 yılları arasında bu bölgede yaşamışlardır. Hititler yaklaşık M.Ö 2000'de Anadolu'ya gelerek Hattilerin medeniyetini devralmış ve ilk yazılı eserleri oluşturmaya başlamışlardır" (Akurgal, 1983, s. 31).

Kapadokya sahip olduğu kültürel mirasla hem Türkiye'de hem de dünyada büyük ilgi gören, kültür turizmi açısından oldukça önemli bir bölgedir. Bölge pek çok açıdan zengin değerlere sahiptir. Toplumlar Kapadokya'da doğanın onlara sunduğu kıymeti değerlendirmektedir. Kültürel zenginlik bölgede kendini önemli ölçüde göstermektedir. Kapadokya'da doğal oluşumlar dışında, yapay (yığma) oluşumlar da olduğu gibi, doğal hayat ve yapay hayat birbirlerine çok saygılı bir biçimde kaynaşma göstermektedir. Bölgedeki potansiyeller turizm açısından büyük önem taşımaktadır. Önemli ekonomik faaliyet sağlayarak, bölgenin dünyada da markalaşmasına sebep olmuştur.

Kapadokya'nın kendine has bir kentsel kimliği, kendine özgü mimarisi bulunmaktadır. Bölge topoğrafik eylemler sonucunda kendi doğal oluşumları sonucunda ortaya çıkmıştır. Totaldeki bu somutlaşma sonucunda yapılarda bölgenin kendine özgü malzeme özellikleri de ortaya çıkmıştır. Bölgede bulunan yapıların hepsi birbirinin aynısı gibi görünse de her birinin kendi içerisi incelendiğinde farklı yapısal

formlara sahip oldukları görülmektedir. Doğal yapılaşmanın sayıca fazla olduğu bölgede bu organik yapıların meydana gelmesi volkanik tüfler sonucunda Kapadokya'nın topoğrafik yapısına göre şekillenmesi ile gerçekleşmiştir.

Kapadokya Bölgesi'nde bir volkanik oluşum mevcuttur. Bu volkanik oluşumlar zamanla durmaya başlamıştır. Hava koşullarından dolayı da bir takım değişiklikler yaşanmıştır. Bazalt katmanının alt tarafında kalın bir tuf katmanı bulunmaktadır. Bu kalın tuf katmanına kadar inen çatlaklar vardır. Bu çatlaklarla birlikte aşınmalar başlamış ve üst bazaltta şapkalar oluşmuştur. Bu şapkalar konik biçimde ortaya çıkmıştır. Bu oluşumlara *peribacası* adı verilmektedir. Ancak bu terim son dönemlere kadar ortaya çıkmamıştır, hatta 1720 yıllarında bölgede seyahat eden bir gezgin tarafından "Piramit Evler" olarak tanımlanmışlardır (Lucas, 1998, s. 484) (Şekil 1). Bu oluşumlar, yerin altında, yatayda ve düşeyde oyularak üreme şeması göstererek mekân oluşturulmasına olanak sağlamaktadır. Oyma yapılar ilk olarak bu kütlelerde kendini göstermektedir.

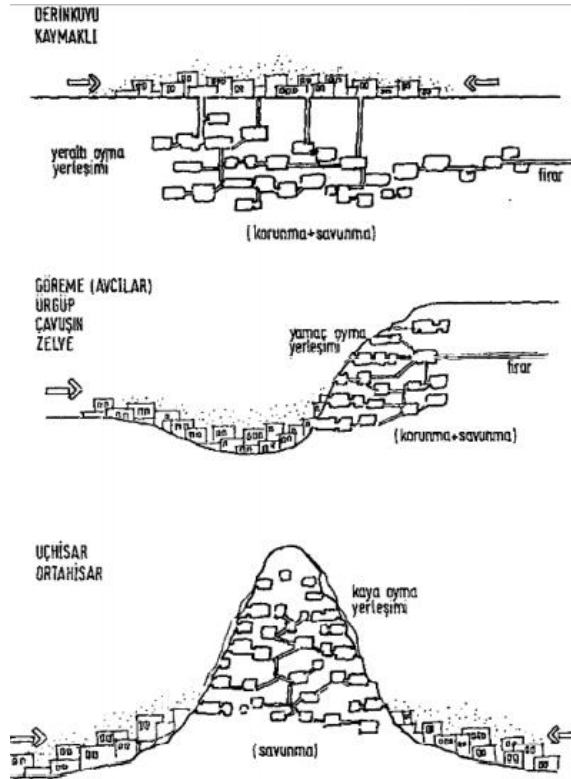
Şekil 1. Peribacası Oluşumu (Zucchi, 1971)

Bölgeye farklı şekillerde lavlar yayılmaktadır. Bu lavlar çeşitli sertliklerdedir. Bu sertliklerle bir plato meydana gelmiş ve bu plato erozyonla aşınmıştır. Kaya kütleler oyularak günün şartlarına göre sığınaklar yapılmıştır. Bölge sahip olduğu bu değerler dolayısı ile dünyada ilgi uyandırmış, markalaşmıştır. Turizme katkıda bulunmuş, ekonomik açıdan bölgeye ve ülkeye pozitif değer katmıştır.

3. Yerleşim Bölgeleri

Kapadokya Bölgesi'nin topoğrafik yapısına göre farklı biçimlerde yerleşim dokuları bulunmaktadır. Bu dokular sığınma, savunma, korunma, barınma vb. amaçlarla oluşum gösteren yapı değerleri taşımaktadır. Bölge içerisinde var olan oluşumlar sırasıyla (Şekil 2);

- Düz arazi üzerinde görülen yerleşim yerleri: varlığını sürdüren yerleşimin altında bulunmaktadır. Bu yerler korunma amaçlı yapılmıştır. Örn. Derinkuyu, Kaymaklı.
- Vadi yamaçlarında görülen yerleşim yerleri: esas yerleşimin yukarı tarafında yer almaktadır. Yamaca oyularak yapılan yerleşimlerdir. Örn. Avcılar, Çavuşin, Zelve.
- Volkanik tüf kaya eteklerinde görülen yerleşimler: tüf kayalar oyulma suretiyle savunma, korunma ve barınma amacıyla oluşturulan yerleşimlerdir. Örn. Ortahisar.

Şekil 2. Bölgede Tespit Edilen Yerleşim Dokuları (Zucchi, 1971)

Kapadokya Bölgesi'nde, Ürgüp, Göreme Vadisi, Sinasos, Avanos, Ortahisar, Uçhisar, Ihlara Vadisi, Çavuşin, Zelve gibi yerlerde yerleşim kendini gösterirken, bu yerleşimler günümüzde hâlâ büyük ilgi gören turistik yerlerdendir.

4. Kapadokya'daki Tarihi Yapılarda Korunacak Değerler

Tarihi yapılarda korunacak değerler UNESCO ile birlikte Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda maddeler hâlinde belirtilmiştir (Bakanlığı T. K., 2021). Bu çalışmada ilgili kurumların belirlemiş olduğu tarihi değer ölçütü, estetik değer ölçütü, süreklilik değer ölçütü, özgünlük değer ölçütü, teklik değer ölçütü, grup değer ölçütü, geleneksel değer ölçütü, anı değeri ölçütü, teknik değer ölçütü ve mitolojik değer ölçütü Kapadokya bölgesinde yer alan Elkep Evi, Taşkonaklar, Sinasos Kapıları, Cappadocia Palace Hotel, Peri Bacaları Inn Hotel, Fresco Cave Suites, Yunak Ev, Efsane Konağı, Peribacaları ve Oyma yapılar üzerinden incelenmiş, her bir değer birer örnekle desteklenmiştir (Tablo 1). Seçilen örnekler eskiden konut olarak kullanılan yapılardır. Zamanla terk, aşınma, mübadele, turizm gibi etkilerle korunması gerçekleştirilmiş ve yeniden işlev kazandırılmış olup, koruma değer ölçütlerine bağlı kalınması ve daha fazla tanınır olması sebebiyle örneklerdeki bölgeler ve yapılar tercih edilmiştir.

Yapı	Korunacak Değer Ölçütü
Elkep Evi	Tarihi Değer Ölçütü
Sinasos Kapıları	Estetik Değer Ölçütü
Taşkonaklar	Süreklilik Değer Ölçütü
Cappadocia Palace Hotel	Özgünlük Değer Ölçütü
Peri Bacaları Inn Hotel	Teklik Değer Ölçütü
Fresco Cave Suites	Çokluk Değer Ölçütü
Yunak Ev	Geleneksel Değer Ölçütü
Efsane Konağı	Anı Değer Ölçütü
Oyma Yapılar	Teknik Değer Ölçütü
Peribacaları	Mitolojik Değer Ölçütü

Tablo 1. Kapadokya'daki Tarihi Yapılarda Korunacak Değerler

4.1. Tarihi Değer Ölçütü

Tarihi yapılar, içlerinde birçok değeri barındırmaktadır. Tarihi değer ölçütü ise eski eser kavramını taşıyan bütün yapıları içermektedir. Bir yapı tarihi değer ölçütü açısından değerlendirilirken yaşı, dönemi içerisinde şahit olduğu olaylar ve yaşam koşulları dikkate alınmaktadır. Bu bağlamda Madran ve Özgönül'e göre de (2005), bu değer iki şekilde tanımlanabilmektedir. Birincisi ilgili yerleşim bölgesinde bulunan yapı ya da yapı grubunun tarihindeki bir olay ve ya değişimle ilgisi olmasından kaynaklanmaktadır. İkincisi ise o kentin ya da ülkenin geçmişte kalmış ve toplumda önemli bir iz bırakmış bir olay ile birlikte anlatılmasının taşınmaza güçlü bir değer katması ile ilgilidir. Dolayısıyla tarihi değer ölçütü kentin ya da yapının eski olmasıyla ilgilidir.

Kapadokya bölgesindeki birçok yapı tarihi belge değer ölçütü kapsamına girmektedir. Ürgüp'te Elkep Evi olarak bilinen yapı bunlardan biridir. Geçmişte insanlar bu yapıyı barınma amacı ile yapmışlardır. Yapının 14 tarihi kayaya oyma odası bulunmaktadır. Yapı geçmiş dönemde konut olarak kullanılırken günümüzde butik otel işleviyle varlığını sürdürmektedir. Cephe yüzeylerinde kesme taş işçiliği hâkimdir. İç mekânı ise dönemin tarihini yansıtır şekilde düzenlenerek geçmişle günümüz arasında bir bağ kurmaktadır. Eski olma özelliği taşıyan bu değer ölçütü yapının tahrip birlikte yok olmasına göz yumulmayarak titizlikle restorasyon sürecinden geçirilmiştir. Eski kimliği bozulmayarak yeni döneminde varlığını sürdürmesi sağlanmıştır (Şekil 3).

Şekil 3. Elkep Evi (Elkep Evi Cave Hotel, 2020)

4.2. Estetik Değer Ölçütü

Estetik olgusu göreceli ve tartışmaya açık bir kavramdır. Bu sebeple birçok kesime göre bu değer değişiklik göstermektedir. Bu konuda bilirkişiler tarafından yapılmış çeşitli değerlendirmeler mevcuttur. Birçok kaynakta belirtildiği gibi bu ölçüt için yapı ve çevrelerinin güzel olması özelliği esas alınmaktadır. Nesnel bir değerlendirme olmamakla birlikte her zaman tartışmaya açık bir konudur. Değişebilir bir ölçüt olması ile birlikte, konusunda uzman kişiler tarafından değerlendirme yapılması her zaman daha doğru kabul edilmektedir.

Şekil 4. Sinasos Kapıları (Aytaş Arşivi, 2015)

Bu değer ölçütüne bir örnek olarak Sinasos bölgesindeki çok eski zamanlardan kalma orijinal dönemine ait kapılar verilebilir. Bu kapıların onarımı yapılmış ve korunması gerçekleştirilmiştir. Yapıların yeni işlevleri içerisinde kapıların orijinalliğini kaybetmemesi, yapının estetik değer ölçütü taşıdığı anlamına gelmektedir. Eski kapıların restorasyonu yapılırken ilk yapım aşamasına göre bir takım değişiklikler geçirmiş olmasına rağmen hâlâ döneminin özelliklerini yansıtmaya devam etmektedir.

4.3. Süreklilik Değer Ölçütü

Bir yapının kendi dönemi dışında başka dönemlerde de var olma özelliğini taşımasına süreklilik değeri denmektedir. Yapı kendi dönemi içerisinde ve günümüz şartlarında çevresi ile ilişkili olmalıdır. Kültürel miras uzun süre kullanılabiliriyorsa,

günümüzde hâlâ kendine bir yer bulabiliyorsa ve çevresi ile bütünleşebiliyorsa süreklilik değer ölçütü içerisine girmektedir. Bu bağlamda koruma ölçütlerinin en temel ilkesi olan "yapı korunarak kullanılmalı" kuralıyla örtüşmektedir. Tüm tarihi yapılara yapının ancak kaldırılabileceği güçte yeni bir işlev kazandırılmalıdır. Bu işlev kazandırılırken de kimliği hasara uğratılmamalıdır.

Bu ölçüt bağlamında Uçhisar'da Güvercinlik Vadisi'nin yamacında Taşkonaklar olarak bilinen yapı süreklilik değerine örnek olarak gösterilebilir. Yapı binlerce yıllık mağara ve taş evlerden oluşum göstermektedir. Yapının birbirinden bütünüyle farklı 24 odası bulunmaktadır. Bu odaların orijinal görüntüsü yenileme sürecinde tamamen korunmuştur. Hatta bazıları tamamen el işçiliğiyle bölgeye bağlı kalınarak şekillendirilmiştir. İnşaat sırasında her yapı parçası korunarak odaların geçmiş özelliklerinin günümüze aktarılmasına yardımcı olunmuştur (Şekil 5).

Şekil 5. Taşkonaklar (Taşkonaklar, 2020)

4.4. Özgünlük Değer Ölçütü

Bir yapının kendi dönemindeki tüm özelliklerini günümüzde de topluma ve o yapıyı ziyarete gelen farklı kültürlerdeki toplumlara anlatabilmesi, bilgi verebilmesi gerekmektedir. Özgünlük değeri ise tam da bu konu ile alakalı bir ölçüttür. Bir yapı özgünlüğünü yitirdiği zaman o yapıyı ve temsil ettiği dönemi tanıyabiliriz. Kısacası

özgünlük değer ölçütü günümüz çağına kadar ayakta kalabilme anlamına gelmektedir.

Bir eserin özgünlüğü, eserin zamanındaki yapım yöntemlerinin veya tasarlandığı zamandan geriye doğru yapılan bir karşılaştırmanın sonucunda ortaya çıkabilmektedir. Bunun yanı sıra mimari ürünün üretiminden sonra kazandığı simgesel değeri belirlenerek model oluşturan-öncül olan özellikler de yine özgünlüğünü kanıtlamaktadır. Lipstadt'ın da üstünde durduğu bu iki kavram ayırım ve özgünlük adına önemli görünmektedir (Leatherbarrow, 2001, s. 25)

Özgünlük değer ölçütüne Cappadocia Palace Hotel örnek olarak gösterilebilmektedir. Otel Kapadokya Bölgesi'nde 19. Yüzyıl sonuna kadar bir kilisenin misafirhanesi olarak hizmet vermeye devam etmiştir. Günümüz şartlarında ise özgünlüğü tamamen korunarak bir otel işlevi kazandırılmıştır (Şekil 6).

Şekil 6. Cappadocia Palace Hotel (Cappadocia Palace, 2020)

4.5. Teklik Değer Ölçütü

Tek olma özelliği, bir yapının kendi dönemi içerisinde bir örneğinin daha olmadığı anlamını taşımaktadır. Bu tarz yapıların döneminin mimari teknikleri, diğer yapılarda çok az görülmekte ya da hiç görülmemektedir. Örneği az bulunan bütün yapılar bu

değer ölçütünü taşımaktadır. Yapının bütün özelliklerinin (tasarımcısından bulunduğu bölgeye kadar) değişik niteliklere bağlı olması ve "teklik değer ölçütü" konusunda Icomos'un 2013 tarihli bildirisinde şunlara yer verilmiştir:

"Benzerleri zaman içerisinde yok olmuş yapılar ya da yapı elemanları enderlik değeri taşırlar. Türü, mimari üslubu ve tasarımcısı bağlamında benzeri olmayan ya da günümüze tekil olarak gelen yapı ya da yapı elemanları teklik değeri taşırlar" (Icomos Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi, 2013, s. 4).

Kapadokya Bölgesi'ndeki tüm yapılar teklik değerine sahiptir. Bölgedeki teklik değere bir örnek olarak Peri Bacaları Inn Hotel olarak söz edilen yapıdan bahsedilebilir. Yapım koşulları ve doğal oluşum koşullarının yaşam şekillerini yönlendirmesi özellikleri teklik değeri oluşturmaktadır. Yüzlerce yıl önce oyulmuş peribacaları korunarak ve süreklilikleri sağlanarak bugün Peri Bacaları Inn Hotel olarak günümüzde varlığını sürdürmektedir. Kapadokya Bölgesi'nin özgün yerleşim yörelerinden biri olan Göreme'de yer almaktadır (Şekil 7).

Şekil 7. Peri Bacaları Inn Hotel (Peri Bacaları Inn Hotel, 2020)

4.6. Grup Değer Ölçütü

Tarihi yapıların bir arada bulunması anlamını taşımaktadır. Bir yapı türünün tanımlanabilecek özelliklere sahip olması ve sayı çokluğundan kaynaklanan bir durumdur. Bu değer ölçütü yatayda ve dikeyde üreme şeması gösteren tüm yapı tiplerinde incelenebilir. Düşeydeki grup değer ölçütü daha çok arkeolojik alanlarda

görülmektedir. Yataydakilere örnek vermek gerekirse Külliye olarak bilinen yapılar değerlendirilebilir. Icomos Türkiye'nin 2013 tarihli bildiğesinde "grup değeri" tanımlaması şöyle yer almaktadır:

"Birlikte bir bütün oluşturan, mimari miras öğelerinin yapısal ve anlamsal bağlamda bir arada bulunmalarından doğan değerdir" (Icomos Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildiğesi, 2013, s. 4).

Bu bağlamda grup değeri olarak Ürgüp'de Fresco Cave Suites olarak bilinen yapı örnek olarak incelenebilir. Otel, 3 farklı konağın bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Mimari yapı, 18. Yüzyıl Osmanlı Mimarisi özelliklerini taşımaktadır. Yaklaşık 150 yıllık orijinal fresklerle bezenerek yapının özgünlüğü korunmuştur (Şekil 8).

Şekil 8. Fresco Cave Suites (Fresco Cave Suites, 2020)

4.7. Geleneksel Değer Ölçütü

Eskiye bağlı kalma anlamı taşıyan bu değer, kendi gelenek ve göreneklerini sonraki dönemlere de aktarma görevini taşımaktadır. Sedirler belli bir dönemi yansıttığı için bu değer ölçütüne örnek olarak verilebilmektedir. Sedirler örneğinde olduğu gibi geçmişten gelen birçok eşya ya da donatı günümüz yaşamında ya da mekânda kendine yer bulabildikleri ve o yerlerle uyum sağlayabildikleri takdirde geleneksel değer ölçütü taşımaktadır. Geçmişinden kopmamış toplumlarda, bu değerlerin

korunmasına dikkat edilmelidir. Icomos Türkiye'nin 2013 tarihli bildirgesinde geleneksel değer ölçütü ile ilgili şöyle bahsetmektedir:

"Toplumun yerleşmiş örf ve adetleri, yaşam biçimleri, inanışları ve alışkanlıklarının mimari mekânlarla (yapılar, yapı grupları veya yapı parçaları) birlikte var olmasının yarattığı değerdir" (Icomos Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi, 2013, s. 4).

Kapadokya Bölgesi'ndeki tüm yapılar geleneksel değer ölçütüne sahiptir. Bu değere bir örnek olarak bölgedeki Yunak Ev verilebilir. Yapı, yamaçlardaki kayalıklara oyularak inşa edilmiştir. Yunak Ev, bölgeye has tuf ve kesme taş ile yapılan yapılar ile benzerlik göstermektedir. Gerek dış gerek iç düzenlemeler olarak bölgenin geleneksel kimliğini günümüzde de yansıtmaktadır. Geçmişin her bir ayrıntısı aynı şekilde şimdiki işlevine uyarlanarak günümüzde de kullanılmaktadır (Şekil 9).

Şekil 9. Yunak Ev (Yunak Ev, 2020)

4.8. Anı Değer Ölçütü

Anıların, hatıraların ve olayların yaşandığı dönemdeki bir yapı ya da yapılarla bağlantısının olması durumuna denir. Her toplum geçmişte yaşamış olduğu olaylarla ilgili anılara sahiptir. Bu yapılar çoğu zaman bir yapı ya da meydanla bütünleşir. Bu bağlamda anı değer ölçütüne örnek olarak insanların doğup büyüdüğü evler verilebilmektedir. Bunun dışında yapılar da olaylara, anılara şahitlik etmektedir. Bu

sebeple çoğu zaman ilgili yapılar toplum tarafından o olaylar ya da anılarla birlikte hatırlanırlar.

Kapadokya Bölgesi'ndeki eski konakların hepsi anı değeri taşımaktadır. Bu konakların birçoğu önce Rum halka daha sonra mübadele ile birlikte Anadolu'ya gelen mübadil Türklere ev sahipliği yapmıştır. Efsane Konağı olarak bilinen yapı anı değeri açısından incelenebilmektedir. 1800'lü yılların sonlarında yapılmış olan bu konağın eskiden bir Rum aile tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Zamanla deformasyona uğrayan yapı renove edilerek otele dönüştürülmüştür. Bu konak mübadele olayına tanıklık etmiştir. Bu sebeple anı değeri taşımaktadır (Şekil 10).

Şekil 10. Efsane Konağı (Efsane Konağı, 2020)

4.9. Teknik Değer Ölçütü

Yapının dönemi içerisindeki yapım teknikleri ve malzeme gibi mimari özelliklerinin tümüne denilmektedir. Yapının ait olduğu dönemde teknik bilgi, birikim ve işçiliği ile ilgili belgesel niteliklerin tümü ile ilişkilidir. Bu değer bağlamında Madran ve Özgönül konu ile ilgili şunları aktarmaktadır:

"Bir dini yapı ya da anıtsal bir yapı içinde ya da dışındaki tasarım anlayışı, teknik yapım, süsleme özellikleri ya da o dönem zanaatkârlarından kalmış olan el işçiliklerini kapsar. Örneğin, Ayasofya Camii'ndeki süslemeler,

mozaikleri, el işçilikleri artistik ve teknik değer taşımaktadır" (Madran, Özgönül, 2005 s. 63).

Kapadokya Bölgesi'ndeki yığma, oyma, yarı oyma oluşumların her biri teknik değer özellikleri taşımaktadır. Yapılan oyma mekânlar o dönemde yaşayan insanların kendi el emeği ile oyularak ortaya çıkarttıkları yaşam alanlarıdır. Yığma yapılarda ise pencere ve balkon demirlerinde yapılmış motif desenler, kapı kolları, duvar freskleri bu değer içerisinde incelenebilmektedir (Şekil 11).

Şekil 11. Oyma Mekânlar (Demirkol Arşivi, 2015)

4.10. Mitolojik Değer

Mitolojik değerlerin kesinliği kanıtlanmamıştır. Yapıya bir hikâye kazandırılmış olması ve o hikâyelerin toplumlar tarafından bir yapı üzerine yüklenmesi durumudur. Bu değer, bölgede yaşayanların ilgili yapıları bir efsaneye bağlamaları ile ilgilidir.

Mitolojik değer ölçütü kavramına peribacaları örnek olarak verilebilmektedir. Peribacaları; tepesinde geniş, şapkaya benzer bir taş bulunan, piramit biçimini andıran taş yapıya denmektedir. Dünyanın birçok yerinde peribacaları tipinde oluşumlar görülmektedir. Kapadokya Bölgesi'nde bulunan volkanik dağlar lav püskürtmeye başlamıştır. Bunun sonucunda ise bölgedeki iç deniz kurumaya başlamıştır. Kuruma ile çukur oluşarak lavlar püskürtmeye başlamıştır. Püsküren lavlar, yayılmış, kurumuş ve

sertleşmiştir. Bu bağlamda peribacalarının oluşumuna ilk olarak bu lavlar sebep olmuştur. Mitolojiye göre, Göreme yöresinde eski zamanlarda peribacalarında perilerin yaşadığına inanılmaktadır. Burada yaşayan perilerin ise insanların gündelik yaşamlarındaki işlerine yardımcı olduğuna dair bir takım efsaneler olduğu bilinmektedir (Şekil 12).

Şekil 12. Peribacaları (Demirkol Arşivi, 2015)

5. Sonuç

Kapadokya'nın kendine özgü doğal bir yapısı vardır. Kendiliğinden oluşmuş ve insan eliyle biçimlenmiş mekânlar bölgede önemli bir doku oluşturmaktadır. Yapılar mimari, malzeme, estetik vb. nitelikleriyle karakteristik özelliğe sahiptir. Yerleşimler bölgenin topoğrafik yapısına bağlı olarak dağılmış, biçimlenmiş ve gelişmiştir.

Kapadokya Bölgesi'nde ilk yerleşim şemalarının oyma yapılarda olduğu tespit edilmiştir. Bu oyma yapılar döneminde tamamen güvenlik, sığınma ve barınma amacıyla yamaçlara yatayda ve dikeyde olmak üzere üreme şeması göstermiştir. Zaman geçtikçe ve teknolojinin de gelişim süreciyle birlikte bu oyma yapılara yığma birimler eklenerek yarı oyma yapılar ve oyma yapılardan bağımsız olacak şekilde yığma yapılar bölgede kendini göstermeye başlamıştır.

Kültürel miras açısından Kapadokya Bölgesi'ndeki yapılar önemli bir potansiyele sahiptir. Fakat bu yapıların birçoğu terk edilme sebebiyle harabeye dönüşmüştür.

Zaman ilerledikçe bu yapıların çoğunda (oyma, yarı oyma, yığma) eskime, mekânsal ihtiyaçlar, terk doğrultusunda restorasyon çalışmaları başlamıştır. Restorasyon geçiren bu tarihi yapıların çoğu, özgünlüğü korunarak veya yeni işlevler kazandırılarak bölgeye tekrar kazandırılmıştır. Bu yapıların işlevi ne olursa olsun önemli olan, bu süreçte fiziksel veya işlevsel değişimler sebebiyle inşai varlıkta yapısal ya da kimliksel bozulmaya neden olmamaktır. Yapıyı kurtarmak adına yapılan herhangi bir basit düzenleme kimi zaman geriye dönülebilir nitelikte olurken, kimi zaman da özgün izlerin tamamen yok olmasına sebep olmaktadır. Değişen yaşam koşulları sebebiyle yeterince denetim sağlanmaması durumunda kültürel mirasları korumak zorlaşacaktır. Bu bağlamda yapıların güçlü ve kimliğini kaybetmemiş bir biçimde yaşamlarını sürdürebilmeleri için onları sadece korumak yetmez. Kullanırken de koruma kapsamında değer ölçütleri irdelenerek bir takım önlemler alınması gerekmektedir.

Her yapı oluşumunun tarihi çevre koruma kapsamında taşıdığı değerler vardır. Bu çalışmada UNESCO ile Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda belirtilmiş olan tarihi değer ölçütü, estetik değer ölçütü, süreklilik değer ölçütü, özgünlük değer ölçütü, teklik değer ölçütü, grup değer ölçütü, geleneksel değer ölçütü, anı değeri ölçütü, teknik değer ölçütü ve mitolojik değer ölçütü Kapadokya bölgesinde yer alan Elkep Evi, Taşkonaklar, Sinasos Kapıları, Cappadocia Palace Hotel, Peri Bacaları Inn Hotel, Fresco Cave Suites, Yunak Ev, Efsane Konağı, Peribacaları ve Oyma yapılar üzerinden incelenerek sonucunda her bir değer birer örnekle desteklenerek yapılardaki dış ya da iç değişikliklere rağmen karakteristik yapısının korunduğu, büyük oranda bölgeye ve tarihine bağlı kalındığı ortaya konmuştur. Yapıların büyük çoğunluğu korunarak varlıklarını sürdürmekte, böylece bölgenin tarihini, kültürünü, gelenek ve göreneklerini gelecek kuşaklara aktarmada büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

A. AKGÜÇ, N. A. (1987). Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu 3447. Ankara. Erişim Tarihi: 10 25, 2020

AÇIKALIN, F. E. (2016). *Batı Anadolu kırsal yerleşmelerinde 1970 sonrası inşa edilmiş nitelikli konut örneklerinde yerel veri kullanımı* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

AHUNBAY, Z. (1996). *Tarihi çevre koruma ve restorasyon*. İstanbul: YEM Yayın.

AKURGAL, E. (1983). *Tarih öncesi çağlardan Osmanlılara*. Ankara: Anka Yayın.

AYTAŞ, S. (2015). Kişisel Arşiv.

Bakanlığı, T. C. (2021). *Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO)*.

Erişim Tarihi: 01.02.2021,

<http://www.mfa.gov.tr/unesco2019.tr.mfa#:~:text=UNESCO'nun%20amac%C4%B1%2C%20%E2%80%9Ce%C4%9Fitim,dayal%C4%B1%20toplumlararası%C4%B1%20diyalo%C4%9Fa%20katk%C4%B1da%20bulunmakt%C4%B1r>.

Bakanlığı, T. K. (2021). *Kültür ve doğa varlıklarımız*. Erişim Tarihi: 01.02.2021, <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/Eklenti/38970,kultur-ve-doga-varliklarimiz.pdf?0>

BİLGİLİ, B. (2014). *Kapadokya kayalık alanları ve kaya oyma kiliselerinde koruma sorunları* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

BİLGİLİ, B. (2018). Kapadokya Bölgesi Nevşehir Yöresi kültürel varlıklarının bozulmalarına neden olan etmenler. *Nevşehir Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 7(1), 60-74. doi: <https://doi.org/10.17100/nevbiltek.329311>

Cappadocia Palace. Erişim Tarihi: 14.12.2020, www.cappadociapalace.com.tr

DEMİRKOL, R. S. (2015). Kişisel Arşiv.

DEMİRKOL, R. S. (2016). *Sinasos'daki konutlarda işlev ve mekan ilişkisi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi, İstanbul.

ECEOĞLU, A. (2011, Kasım). Mimarisi ile bir tarih "Kapadokya". *1. Uluslararası Nevşehir tarih ve kültür sempozyumu bildirileri kitabı içinde* (233-245). Ankara: Offset Yayıncılık.

Efsane Konağı. Erişim Tarihi: 14.12.2020, www.efsanekonagi.tr

Elkep Evi Cave Hotel. Erişim Tarihi: 05.11.2020, www.elkepevi.com.tr/

ENDER, C. (1975). *Tarihi Çevre koruma bilinci*. Ankara: ODTÜ Yayınları.

ERENÇİN, A. (1979). *Kapadokya konutlarında yerel turizme yönelik yenileme çalışmalarına bir yaklaşım, örnek: Avcılar Köyü. (Basılmamış Doktora Tezi)*. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Fresco Mansions. Erişim Tarihi: 05.11.2020, www.frescomansions.com.tr

GÜLYAZ, M. E. (2006). *Kapadokya doğa, tarih, kültür*. Antalya: Retma Yayıncılık.

ICOMOS. (2013, Ocak). *ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi*. Erişim Tarihi: 20.12.2020, <http://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Duyuru&sira=42&dil>

ICOMOS. (2013). *New Zealand charter for the conservation of places of cultural heritage value revised 2010*. Erişim Tarihi: 11.05.2021, https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/ICOMOS_NZ_Charter_2010_FINAL_11_Oct_2010.pdf

Peribacaları Inn Hotel. Erişim Tarihi: 16.11.2020, www.peribacalariinnhotel.com.tr

MADRAN, E., ÖZGÖNÜL, N. (2005). *Kültürel ve doğal değerlerin korunması*. Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Yayınları.

Taşkonaklar. Erişim Tarihi: 20.11.2020, www.taskonaklar.com.tr

THIERRY, N. (1963). *Nouvelles eglies rupestres de Cappadoce Region Hassan Dagi*. Paris: Klincksiek.

THIERRY, N. (1971). *"The Rock Churches" arts of cappadocia*. London: Klincksiek.

TIERRY, N. (1982). *La Cappadoce depuis l'antiquite*. France: Histoire et Archologie.

Yunak Evleri. Erişim Tarihi: 28.11.2020, www.yunak.com.tr

ZUCCHI, A. (1971). *The physical setting: arts of Cappadocia*. London: Nagel Publishers.